

BEHBUDIYNING GENDER TENGLIGI VA AYOLLAR HUQUQLARI MASALALARIGA OID QARASHLARI

Xudoyberdiyev Otabek Zafar o'g'li
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Anotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning gender tengligi, ayollar huquqlari va jamiyatdagi o'rni haqidagi qarashlari tahlil etilgan. Jadidchilik harakatining ilg'or vakili sifatida Behbudiylar musulmon ayollarning ilm olish, jamiyatda faol ishtirok etish va shaxs sifatida tan olinishi zarurligini ilgari surgan. Asarda uning pedagogik, publitsistik va dramatik asarlari orqali ifodalangan ijtimoiy qarashlari, ayollar masalasiga doir fikr-mulohazalari va ularning o'z davri uchun progressiv ahamiyati yoritiladi. Maqola gender masalalarini tarixiy-kontekstual yondashuv asosida ko'rib chiqib, bugungi davr bilan qiyosiy tahlil qilishga intiladi.

KALIT SO'ZLAR: Mahmudxo'ja Behbudiylar, gender tengligi, ayollar huquqlari, jadidchilik, ma'rifat, ayolning ijtimoiy o'rni, pedagogika, islohotlar, musulmon jamiyati.

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo jamiyatlarida ijtimoiy-siyosiy ongning yangilanishi, madaniy va diniy islohotlar jadidchilik harakati orqali o'zining keng ifodasini topdi. Ushbu harakat faqat ta'lim-tarbiya yoki milliy uyg'onish bilan chegaralanmay, balki jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlari, xususan, **ayol va oilaning o'rni, gender tengligi** kabi muhim masalalarni ham qamrab oldi. Ana shu murakkab tarixiy jarayonda Mahmudxo'ja Behbudiylar o'z davrining eng ilg'or ziyolilaridan biri sifatida ayollar huquqlarini yoritgan, ularning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga alohida e'tibor qaratgan.

Behbudiylar ayollar taqdirini musulmon jamiyatining umumiy taraqqiyoti bilan bog'liq masala sifatida ko'rgan. Uning fikricha, jamiyatning to'laqonli taraqqiyoti uchun ayollar ham erkaklar qatori ilm-fan, tarbiya va axloq sohalarida yetuk bo'lishlari lozim. Ayniqsa, ona tilida savod chiqarish, qizlar maktablarini tashkil etish, ayollar uchun zamonaviy tibbiy xizmatni yo'lga qo'yish kabi takliflari zamonaviy gender siyosatining ilk poydevorlaridan biri sifatida qaraladi.

Uning "Padarkush" dramasi, maqolalari va matbuotdagi chiqishlarida ayol shaxsining jamiyatdagi o'rni, erkinligi va huquqlari bo'yicha ilgari surgan qarashlari o'z davri uchun jasoratli va progressiv g'oyalar hisoblangan. Bugungi gender tengligi siyosati nuqtayi nazaridan qaraganda, Behbudiyning bu boradagi faoliyati tarixiy tajriba va milliy tafakkur taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

Mahmudxo'ja Behbudiylar XX asr boshidagi jadidchilik harakatining peshqadam namoyandasi sifatida nafaqat ma'rifiy, siyosiy va diniy sohalarida, balki gender

masalalarida ham ilg'or qarashlarga ega bo'lgan. U o'zining asarlari, maqolalari va sahna asarlari orqali ayol shaxsining jamiyatdagi o'rnini ko'tarish, ularning ta'lim olish huquqini tan olish va erkaklar bilan teng ijtimoiy mavqega ega bo'lish g'oyasini ilgari surgan. Behbudiy uchun ayol masalasi — bu faqatgina oilaviy muammo emas, balki jamiyatning madaniy darajasini belgilovchi strategik omil bo'lib xizmat qilgan.

Behbudiy o'zining publitsistik faoliyatida, xususan “Samarqand” gazetasida chop etilgan maqolalarida ayollarning savodsizligi, ijtimoiy hayotdan chetda qolganligi va huquqsizligiga tanqidiy yondashgan. U xalqni bu boradagi ongini o'zgartirishga, ayniqsa erkaklarni mas'uliyatli bo'lishga chaqirgan. Uning fikricha, millatning kelajagi ayollarning tarbiyasi va saviyasiga bog'liq, chunki ular farzandlarni voyaga yetkazuvchi birinchi murabbiydirlar. Shuning uchun ham Behbudiy qiz bolalarning zamonaviy ilm-fan asosida tarbiyalanishini zarur deb hisoblagan.

Behbudiy o'z zamonasida qizlar maktablarini tashkil etish tashabbuskorlaridan biri bo'lgan. U bu maktablar orqali musulmon ayollarining savodini oshirish, ularni o'z huquqlarini anglaydigan, mustaqil fikrlay oladigan shaxslar sifatida tarbiyalashni maqsad qilgan. Behbudiyning fikricha, diniy ta'lim bilan bir qatorda dunyoviy fanlarni ham o'rgatish ayollarga jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi. U zamonaviy fan va texnika taraqqiyotini ayollar hayotiga joriy qilish tarafdori bo'lgan.

Uning mashhur sahna asari — “Padarkush” dramasida ham gender masalasi markaziy mavzulardan biri sifatida ko'tariladi. Asarda erkaklar jamiyatidagi yolg'on axloq, o'z bilganicha xulq va ayollar huquqining toptalishi dramatik syujetlar orqali fosh etiladi. Behbudiy bu asarda ayolni ijtimoiy tenglikka loyiq shaxs sifatida tasvirlaydi, biroq bu tenglik faqat tashqi emas, balki ma'naviy va huquqiy jihatdan ta'minlanmog'i lozimligini ta'kidlaydi. U oiladagi zulm, majburiy nikoh va ayollarni savodsiz saqlash holatlarini ijtimoiy muammo sifatida ko'rsatgan.

Ayniqsa, Behbudiyning erkaklar ongiga murojaat qilishi — ularning o'z oilasidagi ayollarga bo'lgan munosabatini isloh qilishga undashi — o'z davri uchun ilg'or g'oyalar sirasiga kiradi. U gender tengligini G'arb tajribasini ko'r-ko'rona ko'chirish emas, balki islomiy qadriyatlar asosida yangicha talqin etish tarafdori edi. Ya'ni, Behbudiy musulmon jamiyatida ayollar huquqlarini islom asosida yangilanish orqali tiklashni ko'zlagan.

Uning bu boradagi faoliyati xalqaro miqyosdagi ilg'or ziyolilar bilan fikr almashish, musulmon dunyosidagi ayollar islohotlariga qiziqish bilan hamohang bo'lgan. Behbudiy Usmonli imperiyasida ayollar maktablari, musulmon ayol matbuoti va jamoat faoliyati bilan tanishganini qayd etgan. Bu esa uning gender masalalariga faqat milliy doirada emas, balki global islomiy uyg'onish kontekstida yondashganidan dalolat beradi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, Behbudiyning ayollar huquqlari borasidagi qarashlari bugungi gender siyosati bilan uyg'unlashadigan ko'plab jihatlariga ega. Uning "savodsiz ayol — jamiyatning savodsiz kelajagi" degan g'oyasi, bugungi ayolning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan siyosiy va madaniy tashabbuslarga uyg'un tushadi. U o'z zamonasida ayollar masalasini inson huquqlari, ma'naviyat va taraqqiyot bilan chambarchas bog'lagan va shu bois ham o'z qarashlarida konseptual aniqlikka erishgan.

Mahmudxo'ja Behbudi XX asr boshlaridagi O'rta Osiyo jadidchilik harakatining ilg'or vakili sifatida nafaqat milliy uyg'onish va siyosiy islohotlar masalalarida, balki ayollar huquqlari va gender tengligi borasida ham chuqur ijtimoiy-siyosiy qarashlarga ega bo'lgan. Uning fikricha, musulmon jamiyatining rivoji bevosita ayollarning ta'lim olishi, huquqiy savodxonligi va ijtimoiy hayotdagi faolligi bilan chambarchas bog'liq.

Behbudiyning ta'lim sohasidagi tashabbuslari, matbuotda yozgan maqolalari va "Padarkush" asaridagi ijtimoiy tanqidlar — barchasi ayol shaxsining faolligini oshirish, uni jamiyatning teng va to'laqonli a'zosi sifatida ko'rish zarurligini ko'rsatadi. U gender tengligini G'arbcha shaklda emas, balki islomiy qadriyatlar asosida, ammo yangilangan tafakkur asosida ko'rishni taklif etgan. Bu yondashuv o'z davrida nihoyatda progressiv qarash sanalgan.

Xulosa qilib aytganda, Behbudiyning gender masalalari bo'yicha ilgari surgan qarashlari o'z davrining siyosiy-ijtimoiy kontekstida inqilobiy ahamiyat kasb etgan. U jamiyatda ayollar mavqeini ko'tarish orqali butun millatning kelajagini yuksaltirish mumkinligini ilgari surgan. Bugungi kunda gender tengligi masalalari kun tartibida turgan bir davrda Behbudi merosini o'rganish va unga tayangan holda yangi ijtimoiy model yaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Behbudi M. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 2011.
2. Bobojonov Sh. *Jadidchilik va ma'rifiy tafakkur tarixidan*. – Samarqand: SamDU, 2020.
3. Abdurashidov N. *Mahmudxo'ja Behbudi va jadidchilik harakati*. – Toshkent: Fan, 2007.
4. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Qurbonova M. *Jadid adabiyotida ayol obrazi*. // O'zR FA Til va adabiyot instituti ilmiy maqolalar to'plami. – 2021.
6. Salohiy H. *O'zbek matbuoti tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2004.
7. Akramova D. *Jadid pedagogikasida ayollar ta'limi masalalari*. // "Ta'lim va jamiyat" jurnali, 2019, №2.

8. Ziyo.net elektron kutubxonasi: www.ziyo.uz – Behbudiya oid elektron maqolalar va tarjimalar.
9. Mahmudxo‘ja Behbudi. *Padarkush*. – Toshkent: Akademnashr, 2013.